

Türkmeneli

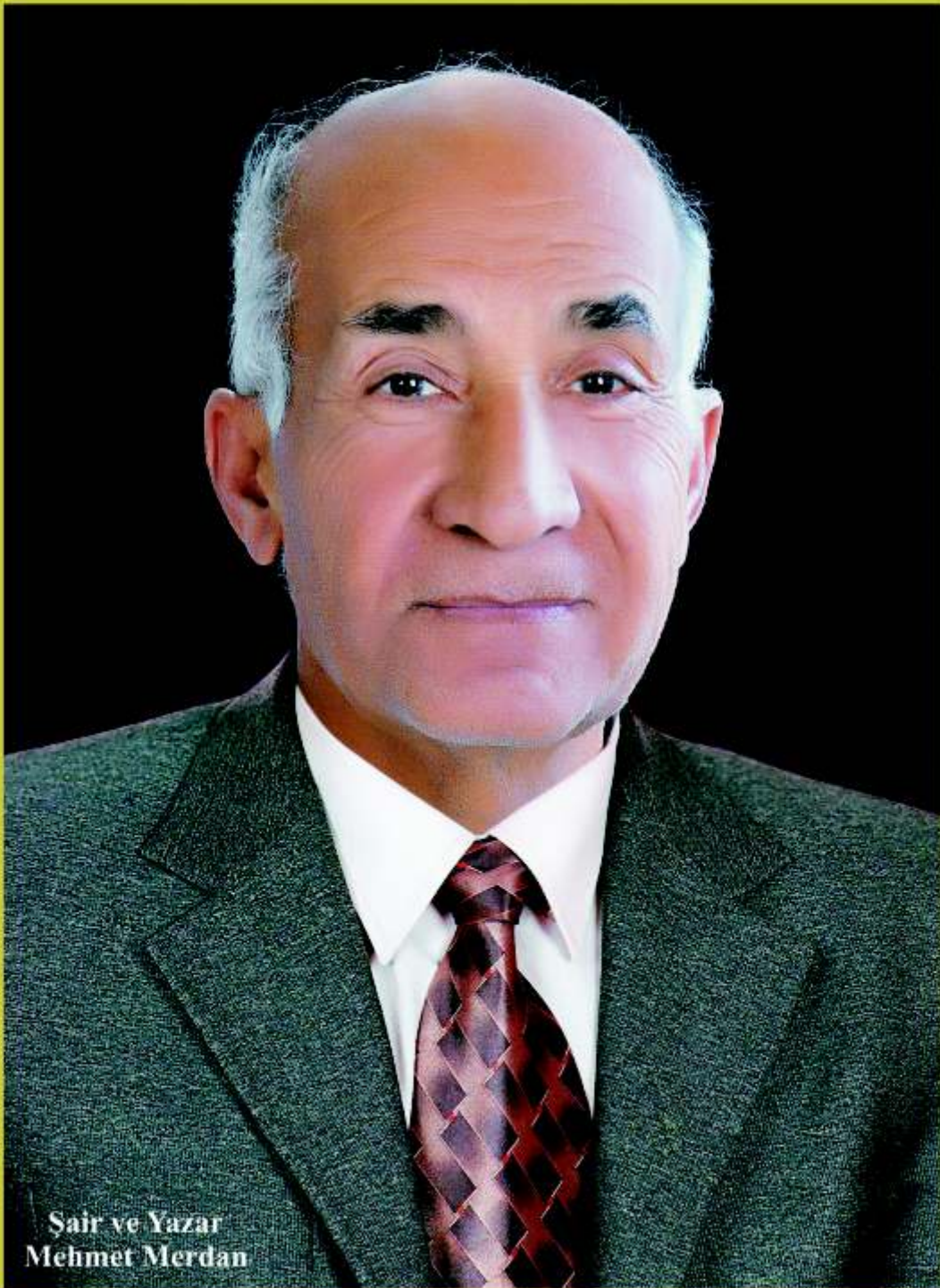
Sayı:103

Yıl :9

Edebiyat ve Sanat

Ağustos 2016

Aylık Edebiyat, Kültür ve Sanat Dergisi

Şair ve Yazar
Mehmet Merdan

Türkmeneli

Edebiyat ve Sanat

Aylık Edebiyat, kültür ve Sanat Dergisi

Irak Gazeteciler sandikasında
179 Numara ile Yazılıdır

Yıl 9 Sayı 103 Ağustos 2016

İmtiyaz Sahibi
Irak Türkmen Cephesi

Başyazar
Necat KEVSEROĞLU

Türkçe Bölümü

Mevlüt Taha KAYACI

Aydın KERKÜK

Arapça Bölümü
Hasan Kevser

Abdülcebbar Darviş
Serdar Köpürlü
TEKNİK İŞLERİ
Felah Yazaroğlu

Elektronik Dizgi

Sevgil Kevser
07701225897

İdare Merkezi

Kerkük-Irak Türkmen Cephesi
Başkanlığı

Yazışma adresi

turkmeneligazetevedergi@gmail.com

Fuzuli Yayın ve Basım Müessesesi-Kerkük

Türkmeneli

Edebiyat ve Sanat

Aylık Edebiyat, kültür ve Sanat Dergisi

Yıl 9 Sayı 103 Ağustos 2016

İçindekiler

- Kerkük'te Sinema

- Kerkük Folklorundan Yapraklar

- IRAK TÜRKMENLERİNİN
ATASÖZLERİ

ve

DEYİMLERİ ÜZERİNE YAZILANLAR

- Türkmen Milleti

Bir Kalem Ustasını Kayb Etti

- Vatan Gitti...Millet Sürgün
Gidiyor

- Bana Sen Hâlâ O Sensin Deme

IRAK TÜRKMENLERİNİN ATASÖZLERİ ve DEYİMLERİ ÜZERİNE YAZILANLAR

Önder Saatçı

Milletlerin en ilgi çekici söz varlığı şüphesiz ki atasözleri ve deyimleridir. Bu yapılar şüphesiz ki uzun bir tarih sürecinde meydana gelir. Oluşumu o milletin kültüründeki gelişmelere bağlıdır. Atasözleri ve deyimler bir milletin tarihine, geleneklerine, inançlarına da ışık tutar. Ayrıca içindeki kelime hazinesiyle dilin gelişimi hakkında da araştırmacılara kılavuzluk eder.

Her dilde olduğu gibi atasözlerinin bir kısmı zamanla, kültür değişimelerindeki gelişmelere göre unutulmuş veya şekil değiştirmiş olabilir. Bu yüzden anonim özellik taşıyan bu gibi dil varlıklarının kayıt altına alınması gereklidir. Türk atasözlerinin yazıya geçirilmesi çok eski tarihlere dayanır. Türk dilinin en eski yazılı metinleri olan Orhun Abideleri'nde birçok atasözüne rastlanır. Ancak bilinçli bir şekilde atasözlerinin derlenip bir araya getirildiği ilk metin Dîvân-ı Lugât-i-Türk'tür. Bu amaçla hazırlanan bir başka tarihî eser de 15. yüzyıla ait Kitab-ı Atalar'dır. Bu hususta Müstakimzade'nin 18.

yüzyılda kaleme aldığı Huruf ile Müretteb Durub-ı Emsal kitabı da anılmaya değerdir. Tanzimat döneminde atasözlerini toplu hâlde gösteren ilk eserse Vacid Efendi'nin Durub-ı Emsal adıyla yayınladığı kitaptır(1275 H.). Ancak ondan sonra yazılmasına rağmen Tanzimat'ın ünlü ismi Gazeteci-Yazar Şinasi'nin ortaya koyduğu Durub-ı Emsal-i Osmaniyye daha fazla bilinir. Bu eserde hem atasözleri hem deyimler toplanmıştır. İçinde 4004 madde başı bulunmaktadır. Şinasi eserinde her bir atasözü ve deyimın Fransızca karşılıklarını da yazmıştır. Cumhuriyet döneminde Türkiye'de basılmış ve bugün dahi kullanılmakta olan Ö. Asım Aksoy'un iki ciltlik Atasözleri ve Deyimler eseri de bu uğurda ortaya konmuş klasik ve tarihî değer taşıyan önemli bir eserdir.

Irak Türkmenlerinin deyim ve atasözü hazinesi de birkaç sözlükte kayıt altına alınmış durumdadır. Irak Türkleri arasında bu alandaki ilk ürün Hicri Dede'nin 1928'de

yayınlanmış olduğu Yadigâr-ı Hicri kitabındaki Durub-ı Emsal başlığını taşıyan şiidir. Bir sözlük niteliğindeki yayınların en önemlileri ise Şakir Sabir Zabit'in Kerkük'te Hayat-ı İçtimaiyye-Folklor (Irak Türkmenleri Ağzında Atalarsözü) eseridir. Zabit bu kitabı 1961'de yayınlamıştır. Eser Arap harfleriyle yazılmış olup sözlükten çok bir mecmuayı andırır. Zira, madde başı yapılan malzemenin anlamları verilmemiştir. Bu da eserden istifade etmeyi güçleştirmektedir. Nitekim, 100'e yakın maddenin anlamını ortaya çıkarmak için çok yönlü bir soruşturma yapmak icap etmektedir. Zabit, 1800 kadar atasözü ve deyim içeren kitabında maddeleri alfabetik sıraya koymuş; ancak bir kısım maddeleri, her hâlde sonradan derlediğinden olsa gerek, "sıraya geçmeyen atalar sözü" alt başlığıyla, ikinci bir alfabetik sırayla sunmuştur. Eserde atasözleri ve deyimler ayırt edilmemiştir.

Şakir Sabir Zabit'in bu eserinin yayınlanmasından bir yıl sonra, 1962'de, Ata Terzibaşı'nın Kerkük Eskiler Sözü yayınlanmıştır. Terzibaşı'nın bu eseri Zabit'inkinden daha az sayıda atasözü ve deyim içermesine ve yine Arap harfleriyle yayınlanmasına rağmen, ondan çok daha kullanışlıdır. 700 civarında bir atasözü ve deyim hazinesini barındıran bu eser sözlük hüviyetini çok daha fazla

hakkettmektedir. Eserde her ne kadar deyimlerle atasözleri birbirinden ayırt edilmemiş olsa da yazar, maddeleri alfabetik sırayla vermiş; numaralandırmış ve bazı maddelerin Arapça, Türkiye Türkçesi, Kürtçedeki karşılıklarını da sunmuştur. Hatta, bazı maddelerin altında aynı anlama gelen veya o maddenin varyantı (çeşitlemesi) kabul edilebilecek atasözü ve deyim de yazmıştır. Böylece yazar meseleye çok yönlü yaklaşıp eserine daha ilmi bir hüviyet kazandırmıştır. Eserdeki varyantlar da göz önüne alındığında, eserde, madde sayısının 700 rakamını epeyce aştığını söyleyebiliriz. Eseri zengin kılan bir husus da maddelerin bazılarında geçen bir kısım kelimelerin anlamlarının verilmesi veya o deyim veya atasözünün hikâyesinin de verilmiş olmasıdır. Burada bir hususu daha eklemek yerinde olur ki o da şudur: Terzibaşı, eserine aldığı ve "Türk" kaydıyla vermiş olduğu Türkiye Türkçesine ait bazı atasözlerinin ve deyimlerin bugünkü sözlüklerde bulunamayışdır. Bu durum Türkiye'de bugüne kadar yayınlanan bu alandaki eserlerin hâlâ daha atasözü ve deyim külliyyatını tam manasıyla ortaya koymadığını da gösteriyor.

Irak Türkmenlerinin atasözü ve deyim külliyyatının en önemli ürünlerinden biri de İhsan S. Vasfi'nin Irak Türklerinde Deyimler ve Atasözleri adlı kitabıdır. Eser

bugüne kadar iki kez basılmıştır. İki 1985'te Fuzuli yayınlarından , ikincisi ise genişletilmiş hâliyle 2001 yılında Kerkük Vakfı tarafından . Eser başlıca iki bölümden oluşur: Deyimler ve atasözleri. Eserin girişinde, deyim ve atasözleri terimlerinin ele alındığı ve Irak Türkmenlerinde bu türlere ait çalışmaların konu edildiği de görülür. Irak Türkmen deyimlerinin ayrı bir başlık altında toplandığı ilk sözlük budur. Söz konusu sözlükte deyimler ayrı bir bölümde toplanmakla yetinilmeyip anlamları da açıklanmıştır. Eserin her iki baskısının da Latin harfleriyle basılmış olması araştırmacılar için iyi bir imkân sağlamakla birlikte madde başları akademik çevrelerde benimsenmiş transkripsiyon harfleriyle kaydedilmemiştir. Eserde maddeler alfabetik sırayla düzenlenmiştir. Eseri zengin kılan bir diğer husus bazı deyimlerin doğuş hikâyelerine veya çıkış kaynaklarına da yer verilmesidir. Eserde hikâyesi veya kaynak bilgisi verilen atasözü ve deyimlerden bazıları şunlardır: dili didişmek, Hamav'ın kör beygiri tekin âhir getirmek; kaçanı tut, kalan malımızdır; kefin soyan gider, kazık koyan gelir,...

Vasfi'nin sözlüğü, bilhassa deyim bölümünde bazı kusurlardan arındırılmış değildir. Mesela, "arvat-kişi, bakkal çakkal" gibi tekrar grupları, "Allah versin, Allah saklasın" gibi kalıp sözler veya

"aslan ağzı" (çiçek) gibi birleşik kelimeler de madde başı yapılarak deyim varlığı, farkına varmaksızın şişirilmiştir. Buna karşılık, Kerkük ağzında sıkça kullanılan ve kalıplaşmış birleşik fiil yapısında olan arvad almak "erkeğin evlenmesi", ağaç yemek "sopa yemek", dilin almak "ağzını aramak", dombalakuç olmak "tepetaklak düşmek" gibi pek çok deyim sözlüğe alınmamıştır.

Irak Türkmenlerinin atasözleri ve deyim literatürünün önemli bir halkası da Abdullatif Benderoğlu'nun 1988 yılında Bağdat'ta yayınlamış olduğu Atasözlerimiz adlı eserdir . Kitapta, 876 deyim ve atasözü kayıtlıdır. Deyimler ve atasözleri diğer eserlerde olduğu gibi ayırt edilmemiş; ancak alfabetik sıraya konmuş ve numaralandırılmıştır. Her bir maddenin anlamının verildiği eserde maddelerle birlikte atasözleri ve deyimlerin bazılarının varyantları ile o sözün daha başka dillerdeki benzerleri de kaydedilmiştir. Eserde Irak Türkmen atasözlerinin Arapça, Hintçe, Fransızca, Kürtçe, Vietnamca, Rusça, Bulgarca, vb. karşılıkları da verilmiştir. Buna göre, Benderoğlu'nun sözlüğü hazırlanış bakımından Terzibaşı'ninkine benzemektedir.

Bunların dışında son yıllarda da Irak Türkmenleri arasında bu zengin hazinenin kayıt altına

alınmasına dair bazı mütevazı çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan biri Silver Çardağlı'nın Dedeler Sözü (2002) , diğeri ise Şemsettin Türkmenoğlu'nun Büyük Varlığımız Atasözleri ve Deyimlerimiz (2004) adlı kitaplarıdır. Bunlardan, Silver Çardağlı'nın kitabı bir cep kitabı şeklinde olup Irak Türkmen Cephesi Kültür Müdürlüğü yayınları arasında basılmıştır. Kaliteli bir baskıya sahip olmayan ve daha çok bir mecmua sayılabilecek bu kitap yeni harflerle basılmıştır; ancak transkripsiyonlu değildir. Atasözleri ve deyimler diğeri pek çok yayında olduğu gibi ayırt edilmemiştir. Şemsettin Türkmenoğlu'nun eserine gelince bu da tıpkı Zabit'inki gibi bir sözlükten çok mecmuaya yakındır. Türkmenoğlu eserinin 2004'te yayınladığı ilk cildinin adını Büyük Varlığımız Atasözleri ve Deyimlerimiz koymuş, 2006'daki ikinci cildini ise Kalıtımız şeklinde adlandırmıştır. Kitabın birinci cildini bütün gayretlerimize rağmen elde edemedikse de ikinci cildini değerli hemşerimiz ve dostumuz M. Ömer Kazancı vasıtasıyla edinmiş bulunuyoruz. Kalıtımız'da diğeri birçok eserde olduğu gibi madde başları numaralandırılmıştır. Bu numaralar 4049'dan başlatılmıştır. Kitabın başında bu numaralandırmanın 2004'teki yayının son numarası olan 4048'in devamı olduğu belirtilmiş; böylece iki eserin birbirini tamamlayan halkalar olduğu ortaya konmuştur.

Faruk Faik Köprülü'nün 2006'da

Kerkük'te yayınlamış olduğu Hikâyeli Halk Meselleri ise küçük olmakla beraber çok değerli bir muhtevaya sahiptir. Zira, diğeri bütün eserlerde ancak birkaç deyim veya atasözünün çıkış hikâyeleri sunulmuşken burada yer alan bütün deyim ve atasözleri hikâyeleriyle birlikte verilmiştir. Eser 2003'ten sonra basılmış olmasına rağmen eski harflerle yazılmıştır. Eserin imlası fonetik Arap imlasıdır. Kitapta tam 100 deyim ve atasözünün hikâyeleri nakledilmiştir.

Irak ve Türkiye'de yayınlanmış bu eserlerin dışında Kerkük sevdalısı ve Irak Türkmenlerinin can dostu Gazanfer Paşayev de Irak Türkmenlerinin atasözleri ve deyimlerine ilgi göstermiş, Irak-Kerkük Atalar Sözleri adıyla yayınladığı kitabında birçok atasözü ve deyim bir araya toplamıştır. Bu kitabın hazırlanmasına Şakir Sabir Zabit ve Ata Terzibaşı'nın yukarıda anılan eserleri kaynaklık etmiştir. Paşayev, Irak Türkmen Folkloru kitabında ise Irak Türkmen atasözlerinin hangi terimlerle karşılandığı, atasözü ile deyim arasındaki farkın hangi alanlarda belirginleştiği, atasözlerine sosyal ve edebî açıdan nasıl bakılması gerektiği üzerinde genişçe durmuş, çok değerli bilgiler aktarmıştır.

Bu arada, Bağdat Üniversitesinde 2006 yılında Prof. Dr. Çoban Hıdır Haydar yönetiminde Sündüs Kanber

tarafından Kerkük Atasözlerinin Dil Özellikleri başlığını taşıyan bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Eserde 696 atasözü bulunmaktadır. Tezde sıraya konarak verilen atasözleri Ata Terzibaşı'nın Kerkük Eskiler Sözü eserindeki malzemedir. Bunlar çeviri yazı sistemiyle tezin "Metinler" bölümünde sıralanmış ve Şakir Sabir Zabit'in Irak Türkmen Ağızlarında Atalarsözü eserindeki malzemeyle dipnotta karşılaştırılmıştır. Karşılaştırmaya Ömer Asım Aksoy'un Türkiye Türkçesinden derlediği atasözleriyle Mehmet Oymak'ın Urfa'dan derlediği metinler de dahil edilmiştir. Tezde bazı atasözlerinin oluşum hikâyeleri de dipnotlarda verilmiştir. Aynı yıl, İstanbul Üniversitesinde de Rasheed Ali Hassan Prof. Dr. Mustafa Özkan yönetiminde Irak Türkmen Atasözleri üzerine Bir İnceleme başlığını taşıyan bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Hassan, tezinde 2506 atasözü, 3592 deyimli kayıt altına almış ve bunları hem gramer incelemesinde örneklemiş hem de Türkiye Türkçesinde benzerlerinin bulunup bulunmaması bakımlarından karşılaştırmıştır. Bu tezde karşımıza çıkan rakamlar bugüne kadar Irak Türkmenlerinin atasözü ve deyim varlığını ortaya koyan sayıca en yüksek rakamlardır. Ancak tezde bu söz varlığının anlamları gösterilmemiş ve bazı atasözleri arasına deyimler de karışmıştır. Araştırmalarımız

sırasında, Türkiye üniversitelerinde, Irak Türkmenlerinin atasözleri ve deyimleriyle ilgili iki mezuniyet tezinin izine de rastladık; ancak bu tezlere ulaşamadık. Bunlardan biri 1974 tarihli olup Hüseyin Şahbaz Hassan'a aittir ve Ankara Üniversitesinde yapılmıştır. Diğeri ise 1989 tarihli olup Nilay Gürses'e aittir. O da Ankara Üniversitesinde ortaya konmuştur.

Bunlardan başka, Ata Terzibaşı'nın Kerkük Ağzı Türkmanca Sözlük ve Habib Hürmüzlü'nün Irak Türkmen Türkçesi Sözlüğü'nde de pek çok deyim malzemesi bulunmaktadır. Bu eserler her ne kadar birer atasözü ve deyim derleme çalışmaları olmasa da Habib Hürmüzlü'nün, eserine aldığı madde başlarında, kalıplaşmış birleşik fiil yapısında pek çok deyim rastlanır. Ata Terzibaşı'nın sözlüğünde ise bazı deyimler madde başı yapılmış, bazı maddeleri açıklamak için de çeşitli deyimlerden istifade edilmiştir.

Irak Türkmenlerinin atasözleri ve deyimlerinin saklanmış olduğu bir diğer hazine de Kardeşlik dergisinin 1961-1976 yılları arasındaki sayılarıdır. Bu sayılarda "Buket, Türkçe Deyimlerden, Folklor, Folklor Araştırmaları" gibi köşelerde uzun yıllar boyunca Irak Türkmenlerinin atasözleri ve deyimlerinden yüzlerce örnek verilmiş, bir kısmının hikâyeleri de aktarılmıştır. Kardeşlik dergisinin

yanı sıra Kerkük'te yayınlanmış olan diğer basın organlarında da (Kerkük, Âfâk, Beşir) pek çok örnek yer alır.

Irak Türkmen atasözleri ve deyimleriyle ilgili pek çok makale de yazılmıştır. Bunları bibliyografik künyeleriyle göstermeyi yeterli buluyoruz:

AMİRLİ Şakir Felih, "Amirli Bucağında Atasözleri", Kardaşlık (الأخاء), Yıl: 10, S. 12 (Nisan 1971), s. 21.

BATURAY Selçuk, "Deyimler ve İnançlar", Kardaşlık, S: 8 (Ekim-Aralık 2000), s. 37.

BAYATLI Necdet Yaşar, "Türk Halk Edebiyatında Manzum Atasözleri ve Irak Türkmenleri Arasında Atasözü İçerikli Hoyrat Örnekleri", Diller Fakültesi Dergisi, S: 24, Bağdat 2012, s.12-22.

DAKUKLU Mehmed Hurşid, "Azerbaycan Atasözleri ile Irak Türkmenleri Atasözleri Arasında Küçük Bir Karşılaştırma", Kardaşlık (الأخاء), Yıl: 12 S:7-8 (Kasım-Aralık 1972), s. 38-40.

HACIEMİNOĞLU Necmettin, "Kerkük Türk Atasözleri ile Türkiye Atasözlerinin Mukayesesi", I. Millî Türkoloji Kongresine sunulan bildiriler, 6-9 Şubat 1978, İstanbul.

HÜRMÜZLÜ Enise, "Atasözleri", Kardaşlık (الأخاء), Yıl: 14 S: 3-4 (Temmuz-Ağustos 1974), s. 29.

HÜRMÜZLÜ Habib, "Derleme Sözlüğü ve Kerkük Türkçesi", Kardaşlık, S: 2 (Nisan-Haziran 1999), s. 35-38.

KAZANCI M. Ömer, "Folklor Çalışmalarında Atasözlerimiz", Kivılcım, Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği yayınları, İstanbul 2008, s. 89-101.

KERKÜK Aydın, "Kerkük'ten Derlenmiş Dilek Sözleri", Kardaşlık (الأخاء), Yıl: 12, S: 10-11 (Şubat-Mart 1973), s. 48-49.

PAŞAOĞLU Ali, "Ağız Hakkında Deyimler", Kardaşlık (الأخاء), Yıl: 14 S: 3-4, (Temmuz-Ağustos 1974), s. 28-29.

SAATÇI Suphi, "Çağdaş Irak Türkmen Dili ve Edebiyatının Sorunları Üzerine Gözlemler", Uluslar Arası Çağdaş Irak Türkmen Türkçesi ve Edebiyatı Bilgi Şöleni bildirileri, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, 28-29 Nisan 2008.

ŞEN Serkan, "Çağdaş Irak Türkmen Türkçesinde Yaşayan Eski Türkçe Deyimler", Uluslar Arası Çağdaş Irak Türkmen Türkçesi ve Edebiyatı Bilgi Şöleni bildirileri, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, 28-29 Nisan 2008.

ULUHAN Çoban Hıdır, "Kerkük Türkçesinin Söz Varlığı", Uluslar Arası Çağdaş Irak Türkmen Türkçesi ve Edebiyatı Bilgi Şöleni bildirileri, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, 28-29 Nisan 2008.

Bizce, Irak Türkmenleriyle ilgili bütün atasözü ve deyim birikimi, dil biliminin esaslarına ve araştırma metotlarına göre yeniden ele alınmalı ve bu bölgenin gerçek deyim ve atasözü hazinesi ortaya konmalıdır. Ayrıca, zaman içinde konuşma dilinde oluşan birçok deyim de derlenerek yeni bir sözlükte toplanması gereklidir. Zira, günümüzde Türkiye Türkçesinde dahi yüzlerce deyim henüz sözlüklere kaydedilmediği rahatlıkla söylenebilirken Irak Türkleri arasında da yeni kalıplaşmaların dikkatle incelenmesi ve değerlendirilmesi isabetli olacaktır.